

ОБРАЗ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Кушнір Н., Букач В. М.

З - поміж безлічі державних діячів, з якими має справу історія української нації, поодинокі виділяються ті, що ввібрали в себе мудрість народу, дану віками. До таких належить Богдан Хмельницький - гетьман Війська Запорізького, державний діяч, український полководець часів другої половини XVII ст.

Б. Хмельницький став першим політиком, котрий не лише зумів очолити боротьбу українців за власні права, а й об'єднати для досягнення цієї мети всі класи суспільства. Логічно обміркована діяльність гетьмана стала причиною його визнання народом, котрий впродовж декількох століть звеличує його в своїй створчості.

Образ цього мужнього захисника інтересів українського суспільства знайшов відображення в українській літературі. Одразу ж варто пригадати роман Павла Загребельного «Я, Богдан». У цьому історично-психологічному творі головний герой роману сам розповідає про свою діяльність, впевнено стверджуючи: «Жив життям свого народу і для свого народу» [2, с 24]. Водночас образ видатного сина України розкривається у творчості М. Старицького, І. Ле, Л. Костенко, Н. Рибак, Т. Шевченка.

У трилогії М. Старицького «Богдан Хмельницький» [8] широко відображено боротьбу українського народу проти польської шляхти, в якій брали участь селяни, ремісники, козаки, а також всю складність цієї боротьби, зокрем зрадницьку роль певної козацької старшини. Переконаливо, хоча й дещо надміру романтизовано, зображено гетьмана Богдана Хмельницького. Це справжній народний герой, мудрий полководець і політик. Усвідомлюючи становище батьківщини, він зумів разом із своїми однодумцями, захисниками інтересів широких трудових мас, Богуном, Кривоносом, Чарнотою знайти єдиний історично доцільний шлях воз'єднання України з Росією. Історично правдиво і художньо переконливо показуючи роль і значення Переяславської ради, як і всієї визвольної війни українського

народу 1648-1654 років, митець створив високопатріотичні, яскраві драматичні полотна, що не втратили свого значення і сьогодні. Роман «Богдан Хмельницький» серед інших творів М. Старицького на історичну тему має найвиразніші тенденції соціально-реалістичного зображення дійсності, й це стосується не лише змалювання картин суспільного життя, а й індивідуального характеротворення. Людина цікавить письменника насамперед як жива єдність суспільних відносин. Так образ Б. Хмельницького осмислюється в усій складності взаємодії середовища й особистості. Спроба в романі піднести ідею месіанства Хмельницького (харизматичний "божий вождь") корелюється картинами історичних подій, суспільних ситуацій, які свідчили, що рішення, вчинки гетьмана є результатом свідомого вибору, й вибір цей здійснювався відповідно до світоглядних, моральних переконань героя, сформованих історично. Читач бачить Хмельницького в усій повноті й реальності суспільних стосунків: у колі сім'ї, в господарських клопотах, на полі бою, в дискусіях із супротивниками й товариській розмові. В романі розкрита здатність Богдана Хмельницького як особистості піднятися над обставинами, протистояти їм і через найбільшніші конфлікти й сумніви зреалізувати себе як людину, що свідома велечезної відповідальності за долю розшарпаної країни. "Богдан Хмельницький" - один із небагатьох творів великої прози, в якому автор намагається відійти від статичності характеру, коли рух можливий лише між обов'язком і почуттям (у творах М. Старицького насамперед на користь обов'язку). Чимало уваги в романі (як і в інших творах) присвячено питанням виховання як необхідному, цілеспрямованому прищепленню моральних норм. Взірцеве виховання вбачається в засвоєнні культури народних мас і культури освітньої (родина Хмельницьких).

Григорій Сковорода у поезії «De libertate» прославляє Богдана, називаючи його батьком свободи:

«..слава навіки буде з тобою,

Вольності отче, Богдане - герою!» [7; с.147]

Підтвердження розуму і далекоглядності образ політика знаходить у романі Ліни Костенко «Маруся Чурай». Образ Хмельницького тут ніби епізодичний, але він постає вождем нації, порядною і мудрою людиною, яка водночас із активною діяльністю в межах національно - визвольної війни встигає допомагати простим громадянам, рятуючи життя доньки Гордія Чурая [3].

Тривала діяльність Богдана Хмельницького була спрямована на захист України від пограбувань турків і татар, шведів і німців, « щоб польська шляхта не забрала у народу найсвятіше - християнську віру», - так стверджує Н. Рибак у романі «Переяславська рада», обстоюючи ідею об'єднання з російським народом на основі рівності і братерства [6; с. 671]. Але за цю ж ідею Богдана Хмельницького осуджує Т. Шевченко у вірші «Розрита могила»:

« Ой Богдане ! Нерозумний сину !
Подивись тепер на матір .
На свою Вкраїну...» [10; с. 472]

Т. Шевченко називає глибинну першопричину, яка, на його думку, зумовила кризове становище України. Її він бачить в історичній помилці Богдана - підписаному ним у 1654 році акті злуки України з Росією, що обернувся для українського народу ліквідацією його здобутків на шляху до створення власної суверенної держави. Інший твір Т. Шевченка, де згадується полководець Хмельницький, це «Великий Лях» [9; с. 321]. Образ Богдана представляється тут дуже високим; його досягнення увіковічуються в скарбах, що залишилися після гетьмана та досі розшуковуються. Загалом, Т. Шевченко не торкається подій що відбувались із Богданом безпосередньо, а переважно описує те, який істотний вплив чинився на українців під враженням образу величного гетьмана.

Питання художнього відображення історичної особистості Богдана Хмельницького та формування його національного характеру розкривається у трилогії І. Ле «Богдан Хмельницький». У першій книзі [4] Іван Ле багато уваги приділив поясненню особливостей вдачі Богдана в дитинстві. Уміння, розум, сприйняття світу хлопця відтворюються як важливі чинники у

формуванні непересічної особистості. Мати любила сина Зіновія саме за те, що виростав сміливим, усім цікавився, на коні їздив по - козакому, як дорослий. Мотрона бачила в синові козачого сотника й переконувала його в цьому. Батько помічав в очах нащадка «щось зовсім нове» і пророчив велике майбутнє на ниві державного урядування. Героїчні події минулого, подвиги козаків проходили через сприйняття Богдана, збуджували його уяву, формували нові сміливі почуття. Своєрідну вдачу малого хлопця демонструють слова юного Богдана до матері про те, що він нічого не боїться і піде у козаки. Разом із тим автор подає штрихи його великого майбутнього. Іван Ле творчо опрацьовує перше прибуття молодого Хмельницького на Хортицю, заглиблюється у пояснення його переживань. Письменник відтворює пейзажну картину ночі на острові, надає оповіді казковості, увиразнюючи розгубленість і збентеженість героя. « Богдан відчув, що з ним щось трапилось страшне, що саме - добрати не міг, але воно сталося відразу ж, як тільки ступив ногою між оці товсті осоки та верби, опинився... і є Січ!». Іван Ле стверджує, що для Хмельницького, який уже мав досвід воїна, справжня причетність до козацької вольності є великим потрясінням на межі свідомості й підсвідомості. На основі чуттєвих вражень і мислення вибудовується внутрішній світ героя, оновлюються цінності. « На Січ прибився», повторював собі. Певне, це і пояснення всім дивам і страхом, які зустріли його недосвідчену юність в оцих нетрях громохкої слави та майбутнього для цілого Краю...».

У другій книзі [4] письменник художньо пояснив випробування психіки Богдана складними життєвими ситуаціями. Відображуючи перебування Хмельницького в турецькому полоні, письменник осмислює переживання героя. Для Богдана полон - ганьба, неволя. Хмельницький був твердим у виборі духовних і моральних принципів, коли йшлося про вірність козацтва батьківщині. Розгортаючи сюжетні лінії роману, Іван Ле багато уваги приділяє відтворенню душевних переживань Хмельницького, пов'язаних із дитинством, родиною, хутором Суботовим. У цьому ракурсі показані

найщиріші почуття героя. Іван Ле, вибудовуючи психологічні зміни героя, доводить свідомий і несвідомий потяг до рідної землі, батьківського обійстя, що ставали для нього важливою душевною опорою в житті. У найкритичніший момент Хмельницький прагнув повернутися в Суботів. Осмислюючи прагнення Хмельницького закріпити зв'язки Московією, автор чітко дотримується головного принципу соціалістичного реалізму - відтворення дійсності в революційному розвитку в оспівуванні дружби народів. Відтворюючи образ Богдана Хмельницького, Ван Ле глибоко пояснив аспекти формування його характеру з дитинства до зрілості. Через психологічну насиченість твору автор увиразнив внутрішній світ героя з переживаннями, душевними муками, невротичними зривами. У романі пояснено, як особистість із неврівноваженим характером поступово формується у психологічно стійкого діяча з твердими намірами, сильною волею. Такий підхід до творення образу в рамках соцреалізму вважався ідеологічно зорієнтованим і виправданим [1].

Загалом, проаналізувавши низку творів, у котрих згадується Богдан Хмельницький, бачимо, що в художній літературі він постає перед нами і як звичайна людина, і як великий гетьман український, розумний і політик, дипломат, захисник народу та борець проти польського - шляхетського панування на Україні.

---

1. Аспекти творення психологічного образу історичного діяча у романі І. Ле «Богдан Хмельницький»// <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/View/File/7165466655>, УДК 82 1.161.2- 31 1 .6.09 , ст.24-28 .
2. Загребельний П. Я, Богдан (Сповідь у славі): Роман/ П. А. Загребельний. – К ., 1986. – 492с.
3. Костенко Л. Маруся Чурай/ Л. Костенко. – К. , 1992 с . – 167с.
4. Ле І. Хмельницький: Роман у трьох частинах/ І. Ле. – М. , 1979. - Книга перша. - 456 с.; Книга друга. - 478 с.; Книга третя, -385с.
5. Рибак Н. Переяславська рада: Роман/ Н. Рибак. – Х ., 1978. – 837 с.
6. Роман М. Старицького «Богдан Хмельницький » (загальна характеристика [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5768406/page:53/>, с.53.

7. Сковорода Г. Вибрані твори/ Г. С. Сковорода. – Львів, 1992. – 147 с.
8. Старицький М. Богдан Хмельницький: Історична трилогія/М. Старицький. – К., 1964. – Т. 1: Перед бурею. – 703 с.; Т. 2: Буря. – 607 с.; Т. 3: У пристані. – 645 с.
9. Шевченко Т. Кобзар/ Т. Г. Шевченко. – К., 1980. – 613с.